

Dosežki in težave penologije v Sloveniji

Franc Brinc*

Članek prikazuje teoretične in praktične dosežke in težave penologije in kaže njeno odvisnost od družbeno političnih razmer v državi. Prikaz temelji na teoretičnih spoznanjih in izkušnjah penološkega raziskovanja v Sloveniji.

Penološko raziskovanje le v majhni meri vpliva na zakonodajo in prakso. Poti za prenos teoretičnih spoznanj v prakso so zapletene in odvisne od povezav med raziskovalci in vodilnimi upravnimi delavci službe za izvrševanje kazenskih sankcij. Penologija je znanje o ravnanju z ljudmi. Ker medčloveških odnosov med penološkimi delavci in obsojenci ni mogoče predpisati s pravnimi normami, je preveliko opiranje penološke stroke na zakonodajo nepotrebno in celo škodljivo.

Težišče bodočega slovenskega penološkega raziskovanja bo prilagajanje zakonodaje in prakse evropskim standardom in oblikovanje lastnih penoloških modelov. Slovenija pa lahko Evropi že danes ponudi svoje napredne modele obravnavanja obsojencev.

Penološki delavci so najpomembnejša vez med penološko teorijo in prakso, zato jim penologija posveča posebno pozornost. Dober ali slab zapor ustvarijo delavci, zlasti vodilni. Ne zakon ne teorija nimata odločilnega vpliva na ravnanje delavcev z obsojenci. Bolj kot znanje so pomembne človeške lastnosti penoloških delavcev ter njihov občutek za človeka-obsojenca.

Ključne besede: penologija, raziskovanje, uporaba v praksi, izvrševanje kazenskih sankcij, zakonodaja, Slovenija

UDK: 343.8.001.4(497.12)

1. Penologija kot znanost

Penologija je mlada znanost, kajti penološka vprašanja so obravnavali v okviru kriminologije vse do konca 19. stoletja, ponekod pa še danes, po prepričanju, da mora ista znanost obravnavati vzroke in pojave oblike kriminalitete ter izvrševanje kazenskih sankcij. V začetku 20. stoletja se ločita kriminologija kot teoretična znanost in penologija kot uporabna znanost o izvrševanju kazenskih sankcij, tretmanu in učinku tretmana. Penologija se največ ukvarja z izvrševanjem zaporne kazni. Predmet proučevanja je obsojenec. Vendar je penologija izjemna znanost po tem, da nima naravnega predmeta proučevanja temveč ji ga določa družba s kazenskim pravom, ki odloča o tem, katero vedenje je kaznivo. Ker vsaka družba ustvarja svoje pravo in določa kaj je kaznivo, ni enotne penologije (kot je enotna npr. medicina srca).

Penološka spoznanja so združena prvenstveno v zakonodaji o izvrševanju kazenskih ukrepov. Kljub temu ostaja izven zakonodaje še veliko penološkega znanja. Penologija ponuja praktično temeljno spoznanje, ki mu pomagajo pri delu z obsojenci. Vendar je penološko znanje le podlaga za lastno razmišljanje o postopanju z obsojenci. Penološki delavci si morajo izoblikovati lastne poglede na družbeni moralni in socialni vrednostni sistem, na družbeno nadzorstvo in njegovo vrednotenje v okviru določenega ekonomskega in političnega sistema.

V resnici se penologija le malo navezuje na zakonske norme, bolj je veda o odnosih med penološkimi delavci in obsojenci v procesu izvrševanja kaznovanja.

* Franc Brinc, doktor pravnih znanosti, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

nih ukrepov. Ker vsega penološkega znanja ni mogoče zajeti z zakoni, vsakokratna zakonodaja le v skromnem obsegu odraža razvoj in dosežke penologije. Penologija je znanje o ravnanju z ljudmi, to ravnanje pa bolj usmerjajo človekove misli in njegovo srce, kot pa zakoni, saj odnosov med penološkimi delavci in obsojenci ni mogoče predpisati s pravnimi normami. Poleg tega, penološki delavci lahko izvajajo zakon »tako kot pišek«, ali pa imajo sposobnost, željo in pogum, da o zakonu razmišljajo in se prilagajajo novim družbenim razmeram. Zato je temeljno penološko vprašanje, kako penološki delavec v kazenskem zavodu pri izvajanju svojih nalog in pooblastil prilagodi pravne norme svojim osebnim pogledom. Še tako popolne zakonske določbe so lahko nekoristne za praktično penološko delo z obsojenci in za varstvo pravic, osebnosti in dostojanstva obsojencev. Pretirano opiranje penološke stroke na zakone je nepotrebno in celo škodljivo. Tudi pri učenju penologije je najmanj pomembno učenje zakonodaje, saj vsakdo lahko sam prebere zakon. Da bi znal penološki delavec »brati« zakon, ga je treba usmerjati v razmišljanje o problemih. Pomembno je spodbujati penološke delavce k razmišljanju o boljših rešitvah. Razlike med kazenskimi zavodi niso posledica zakonskih določb, temveč različnosti delavcev.

Za sodobno penološko misel je značilno spoznanje, da se številne, dolgo časa veljavne »resnice«, spreminjajo v dvome in doživljajo nezaupanje. Tako se zastavlja vprašanje, kaj so osnovne penološke resnice, na katerih temelji penološka znanost. Priznati je treba, da je teh resnic malo, pa še s tistimi, ki to morda so, penološka praksa ne ve kaj početi. Tako bi penologijo lažje imenovali znanost o dvomih kot znanost o preverjenih resnicah. Čeprav penologija

ponuja praktiku nekaj osnovnih spoznanj, ki mu koristijo pri vsakdanjem delu z obsojenci, je penološko znanje le podlaga za lastno razmišljanje pri delu z obsojenci. Številne etiološke teorije o vplivu revščine in bogastva na nastajanje kriminalitete so nezanesljive v pojasnjevanju kriminalitete, saj ni znano, katere ekonomske okoliščine povzročijo, da človek nekriminalno vedenje zamenja s kriminalnim oziroma kriminalno z nekriminalnim. Zato tudi penologija tava v znanstveni temi na področju pojasnjevanja vzročnosti kriminalitete. Če ni znanja o vzročnosti kriminalitete, je to tudi »zasluga« penologov, ker nikoli niso od kriminologije odločno zahtevali tega znanja, temveč so kljub neznanju govorili o resocializaciji obsojencev, ne da bi vedeli, kako jo doseči. Tako penologi z leporečjem o tretmanu obsojencev slepijo sami sebe in druge, da nekaj zmorejo, česar v resnici nikoli niso in ne bodo zmogli. Učinkovitost resocializacije se iz družbenega vidika lahko ocenjuje samo po zmanjšanem povratništvu odpuščenih obsojencev.

2. Prenos penološke teorije v prakso

Postavlja se vprašanje, kaj se je od tega, kar je dosegla teoretična penološka znanost, uveljavilo v penološki praksi obravnavanja obsojencev v kazenskih zavodih. Med zakonodajo in prakso v kazenskih zavodih je vedno razlika, med teorijo in prakso pa je lahko celo prepad. Kolikšen bo, je odvisno, na eni strani, od stopnje, s katero teorija prehitava prakso, na drugi strani pa od sposobnosti, znanja, načina mišljenja in pripravljenosti penoloških delavcev, da sledijo teoretičnim penološkim zamislim. Za počasno širjenje penoloških zamisli je delno odgovorna sama penologija oziroma njeni nosilci, delna prepreka pa so stvarni in osebni pogoji, v katerih se uveljavlja penologija. Pri tem je treba upoštevati, da »družbeno vrednotenje kake discipline vedno tako ali drugače odseva v njej sami, ji daje pozitivne pobude, ali pa jo zavira. Pri tem pa imajo pomembno vlogo tudi nosilci discipline same, ki lahko store marsikaj, da je njihova stroka bolj ali manj upoštevana, spoštovana in učinkovita ter prej ali pozneje neposredno uporabljena v praksi. Zato je treba ob ugotovljenih problemih najprej načeti vprašanja v stroki sami in jih pripeljati do sprejemljivih perspektivnih rešitev.«¹ Vse teoretične penološke zamisli se lahko prelijejo v prakso samo preko posrednikov, med katerimi je najpomembnejši

¹ Pečar, Za hitrejši in smotrnejši razvoj kriminalistike. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 20/1969/2, s. 70-77. Citat s. 70.

državni organ, ki nadzoruje kazenske zavode in oblikuje penološko prakso z navodili ter nadzorom nad zavodi. Mimo delavcev tega organa se v kazenske zavode ne more pretihotapiti nobena penološka zamisel. Kazenski zavodi so taki, kot jih napravijo nadzorni delavci. Če kazenski zavodi ne upoštevajo naročil nadzornega organa, je to najprej znamenje neustreznosti naročil organa in šele za tem tudi nesposobnosti vodstva kazenskega zavoda ali celo upora nadzornemu organu. Med državnim nadzornim organom in vodstvom kazenskega zavoda ne bi smelo biti nikoli vojne, temveč le sodelovanje, kajti žrtve take vojne so samo obsojenci, ki so najmanj zavarovana stran v tovrstnem spopadu.

Dosežki penologije so veliki ali majhni in odvisni od tega, kdo jih ocenjuje. Če stoji opazovalec zunaj kazenskih zavodov, lahko ugotovi, da so dosežki zadovoljivi v primerjavi s preteklostjo. Za obsojence, ki prestajajo zaporno kazen, pa so dosežki vedno (pre)majhni, saj jim zapor jemlje osebno dostojanstvo in samospoštovanje in jih prikrajša za preveč socialnih vlog, ki so jih imeli v življenju pred nastopom kazni in jih bodo morali ponovno prevzeti po prestani kazni.

Odpor do sprememb v penološki praksi prihaja iz več strani. Spremembam se najbolj upira pravni sistem, saj je oblikovanje zakonodaje o izvrševanju kazenskih sankcij vedno nazadnjaško, ker želi državni upravni organ, ki pripravlja zakonodajo ohraniti sistem tak kot je in zagotoviti sebi in celotnemu upravnemu področju, na katerega se nanaša zakonodaja, varnost pred spremembami. Novostim se upirajo tudi sami penološki delavci, ki ne želijo sprememb. Njihove odpore mora upoštevati zakonodajalec, saj jih ne more prisiliti k izvrševanju zakonodaje, ki jo zavračajo. Tudi sicer je penološke delavce težko nadzorovati ali izpolnjujejo zakone, zlasti na področjih, kjer se uporablja njihova prosta presoja. Končno se penološkim novostim upirajo sami obsojenci. Pri tem se kaže lasti moč povratnikov, za katere je značilna trdovratnost in zakoreninjenost mišljenja in vedenja.

3. Razlaga slabosti zapora

Danes je dovolj znanja o tem, kaj je v zaporu slabe ga in kaj škoduje obsojencem in njihovim družinam, manj pa je znanja o tem, kaj jim je v prid. V penologiji prevladujeta dva pogleda na slabosti zapora. Po prvi razlagi je zapor slab zaradi različnih prikrajšanj (>deprivacijski« model), ki jih doživljajo obsojenci med prestajanjem zaporne kazni (prikrajšanje za avtonomijo, za heteroseksualne odnose,

za občutek varnosti, za materialne dobrine in usluge, za pravice in socialne vloge, ki so jih imeli na prostosti). Zaradi teh prikrajšanj se obsojenci zatekajo v subkulturo, ki je le posledica razmer v zaporu kot totalni ustanovi. Po tem modelu so obsojenci dobri, kazenski zavod pa je slab, zato postanejo slabi tudi obsojenci. Resocializacijska prizadevanja so zato obsojena na neuspeh, saj je obsojenski subkulturni vedenjski nenapisani zakon vedenja močnejši od vplivov strokovnih delavcev. Tretman se zato usmerja na odpravljanje vedenja, ki je posledica obsojeniške subkulture, ter na vzdrževanje reda in discipline v zavodu. Tretman se izčrpa v ustvarjanju »dobrega« zapornika in učinki tretmana se ocenjujejo z vidika vedenja obsojenca v kazenskem zavodu, njegovega odnosa do delavcev ter do reda in discipline. Prizadevanja za izboljšanje zavora so usmerjena na to, da se iz zavora odstrani vse, kar obsojencem škoduje, s tem pa se poveča možnost, da zapor obsojencem tudi koristi. Novejši vnosni (»importacijski«) model pa razlaga slabosti zavora kot posledico lastnosti, stališč in vrednot, ki jih prinesejo obsojenci s seboj v kazenski zavod. Po tem modelu je obsojeniška subkultura le nadaljevanje subkulture, v kateri so obsojenci živeli pred nastopom kazni. Obsojenci so odtujeni že ko pridejo v kazenski zavod, tudi kazniva dejanja so znamenje njihove odtujenosti od družine, družbenih vrednot in norm. Kazenski zavod lahko to odtujenost poveča ali zmanjša s svojo kaznovalno-nadzorstveno ali tretmanskou smeritvijo. Po tem modelu je kazenski zavod nevtralen okolje, slab ali dober pa je zaradi slabih ali dobrih obsojencev. V obeh razlagah slabosti kazenskega zavoda so pomembni odnosi med delavci in obsojenci, zlasti med pazniki in obsojenci, saj so pazniki poglobitni nosilci kaznovalne funkcije zavora, ki se kaže v discipliniranju obsojencev in preprečevanju begov. Pri ravnanju z obsojenci deluje mišljenjski vzorec, da je obsojenec nevaren družbi, zato ga je treba strogo nadzorovati.

Danes so si strokovna spoznanja penologije edina samo v tem, da zapor večini obsojencev bolj škoduje kot koristi. Ni je stvari v človekovem življenju, ki je ne bi bilo lažje doseči izven zavora kot v zaporu. Zapor ni nikoli boljši kot življenje izven zavora, je pa veliko slabši. Ko bodo današnji zapori (z giljotinami, električnimi stoli, vešali, prisilnimi jopiči, gumičevkami, orožjem in ostalo opremo, ki ni vredna človeškega dostojanstva) postali preteklost, se bodo prihodnji rodovi zgražali nad krutostjo ravnanja z ljudmi in nad otopelostjo čustev svojih prednikov za trpljenje obsojenčevega telesa in duše. Človeštvo bo nekoč spoznalo nečlovečnost zapiranja ljudi, ki so rojeni za svobodo.

4. Povezava med penološko teorijo, zakonodajo in prakso

Kakor ne more praksa brez teorije, tako tudi teorija ne more brez prakse, saj lahko samo iz prakse črpa nova spoznanja in usmeritve. Nenehna nevarnost pri tem je, da se teorija preveč oddalji od prakse in postane sama sebi namen. Teorija bi morala dajati smer praksi, praksa pa bi morala spodbujati teorijo k iskanju boljših rešitev od uporabljenih. Po izkušnjah mine pet do deset let od teoretične novosti do njene vpeljave v zakonodajo ali prakso. V tem času teorija že napreduje, zato ne sodeluje pri vpljavi preteklih teoretičnih dosežkov v zakonodajo ali prakso. Zakonodajne »novosti« na področju izvrševanja kazenskih sankcij so tako pogosto le navidezne novosti, dejansko pa so odraz že zastarelih teoretičnih zamisli. Pri sprejemanju novosti ni znano, ali jih zakonodaja in praksa sprejmeta zaradi njihove znanstvene prepričljivosti ali pa je pri tem pomembnejša vloga predlagatelja in idejnega nosilca novih rešitev.

Čeprav je pomembno, koliko zakonodaja in praksa upoštevata teorijo, je ta povezava manj pomembna, kot se običajno misli. Upoštevati je treba, da je zakon le zelo širok okvir za izvrševanje zaporne kazni. Ne glede na zakon, »živi« vsak kazenski zavod po lastnih pravilih in ima lastno družbeno vzdušje (socialno klimo). Zakon (pravna norma) ne more urediti vsega življenja v kazenskem zavodu. Zakonodaja je zadnje sredstvo za prenos teorije v prakso, saj je penološke zamisli mogoče lažje in hitreje prenesti v prakso preko vodilnih delavcev kazenskih zavodov. Za delovanje kazenskega zavoda so bolj kot zakonske norme pomembni odnosi med delavci in obsojenci. Za raven odnosov pa je pomembna človeška in kulturna raven penoloških delavcev. Čeprav je pomembna izobrazba in strokovna usposobljenost penoloških delavcev, so še pomembnejše njihove človeške lastnosti. Pomembno je, ali so delavci kaznovalno usmerjeni ali pa si cilje dela postavljajo na višji človeški in strokovni ravni. Od teh usmeritev je odvisen tudi »prevzgojni« učinek kazenskega zavoda. Neuspešnost zaporske prevzgoje ni posledica slabih obsojencev, temveč slabih zaporov. Zapori pa so taki, kot so delavci v njih, saj zapor ni le stavba, temveč zapor ustvarijo šele delavci in obsojenci skupaj.

V Sloveniji segajo zametki bolj strokovnega izvrševanja kazenskih sankcij v leto 1955, ko je strokovna skupina (psiholog, psihiater, leta 1957 se jima je pridružil še socialni delavec) pri Državnem sekretariatu za notranje zadeve pričela s strokovnim delom na področju obravnavanja obsojencev. Na pri-

poročilo te skupine so bili v kazenske zavode nameščeni socialni delavci. Tudi pri okrajnih tajništvih za notranje zadeve so bili zaposleni socialni delavci za področje izvrševanja kazni, prispevali pa so k bolj strokovnemu in humanemu obravnavanju obsojencev in s tem utirali pot penološki stroki. Začetek načrtnega kriminološkega in penološkega raziskovanja pomeni leto 1954, ko je začel z delom Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, ki je v naslednjih letih (pod vodstvom prof. dr. Katje Vodopivec) opravil več penoloških raziskav,² vendar pa te, žal, niso imele večjega vpliva na penološko zakonodajo in prakso.

Veljavna slovenska zakonodaja o izvrševanju kazenskih sankcij³ se je oblikovala v letih 1976-78. Ker so pri njeni sestavi lahko uporabljali penološke dosežke, ki so bili stari najmanj deset let, vsebuje veljavna zakonodaja rešitve, ki so bile sodobne pred več desetletji. Poleg tega je treba pri presoji kakovosti sedaj veljavne zakonodaje o izvrševanju kazenskih sankcij upoštevati dejstvo, da je bilo izvrševanje kazenskih sankcij v Jugoslaviji do 30. 6. 1968 v pristojnosti organov za notranje zadeve, s 1. 7. 1968 pa je pristojnost prevzelo pravosodje, kot »civilna« upravna služba, namesto prejšnje policijske vojaško organizirane službe.⁴ Vendar je treba upoštevati, da se prejšnji utečeni policijski sistem ni mogel spremeniti »čez noč«, zato je še dolgo časa po formalnem prenosu pristojnosti na pravosodje vplival na organizacijo službe za izvrševanje kazenskih sankcij in na delovanje kazenskih zavodov. Po prenosu pristojnosti na pravosodje so namreč prejšnji vodilni delavci v službi za izvrševanje kazenskih sankcij in v kazenskih zavodih še naprej ostali na svojih mestih. Zato je za slovensko penologijo v tem času bil velik uspeh, ko je bila na seji strokovnega sveta za spremljanje in preučevanje izvrševanja kazni odvzema

prostosti in varnostnih ukrepov 21. 4. 1975 za upravnico KPD Ig imenovana pedagoginja Dunja Košir, ki je v naslednjih letih svojo vlogo odlično opravila, saj je po njeni zaslugi obravnavanje obsojenk hitro napredovalo in preseglo povprečno evropsko raven. Hkrati pa ni napredovalo obravnavanje obsojencev, niti v okviru stvarnih možnosti tedanjega časa. S tem, da so se na področju izvrševanja kazenskih sankcij izbirali vodilni delavci iz policijskih vrst, je bila od leta 1955 dalje kršena točka VII/3 minimalnih pravil Organizacije združenih narodov o ravnanju z zaporniki, ki določa: »Zavodsko osebje mora biti skrbno izbrano in ne sme prihajati iz vojske, policije ali drugih javnih služb«.

5. Opis redkega poskusa v slovenski penološki praksi

Vendar je treba pokazati tudi na svetle točke slovenske penologije v času, ko je bilo izvrševanje kazenskih sankcij v pristojnosti organov za notranje zadeve. Teh točk je malo, so pa toliko pomembnejše, zato bi bila to, če bi jih zamolčali, neodpustljiva strokovna napaka. Tako lahko kot prvo upoštevanje tuje penološke teorije v praksi štejemo poskus načrtnega strokovnega izbora obsojenk za odprti oddelek KPD za ženske na Igu. Idejni nosilec eksperimenta je bila prof. dr. Katja Vodopivec, eksperiment pa je izvedla diplomantka Šole za socialne delavce v Ljubljani Ada Klanjšek. Drug zgled sodelovanja med teorijo in prakso predstavlja leta 1967 v Zaporih v Ljubljani izvedeni eksperiment prestajanja kratkih kazni zopora brez bivanja obsojenca v zaporu z delom v določeni delovni organizaciji pod nadzorom socialnega delavca. Idejni vodja eksperimenta je bil Miha Čerin, pomočnik republiškega

² Klanjšek, Ada: Selekcija obsojenk za odprti kazenski poboljševalni dom na Igu. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 1959. 89 s. Raziskava št. 4. Grupiranje obsojencev. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 1963. 166 s. Raziskava št. 11. Organizacija lokalnih zaporov in režim prestajanja kazni. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 1965. 333 s. Raziskava št. 20. Organizacija prehodnih domov za odpuščene osebe. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 1966, 106 s. Raziskava št. 23.

³ Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Ur. l. SRS, št. 17/78, 8/90, 12/92, 58/93. Pravilnik o izvrševanju kazni zopora, Ur. l. SRS, št. 3/79.

⁴ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o izvrševanju kazenskih sankcij, Ur. l. SFRJ, št. 15/68. Zamisel, da sodi izvrševanje kazenskih sankcij v področje pravosodja, se je porodila v Sloveniji leta 1960,

ko sta državna sekretariata za notranje zadeve in za pravosodje skupaj z Izvršnim svetom SR Slovenije pred zveznimi organi zavzela stališče o potrebi prenosa izvrševanja kazenskih sankcij v pravosodje. Enako stališče so slovenski organi zastopali leta 1963 ob razpravi o novi ustavi. Reorganizacija organov Državne varnosti se je pričela v Jugoslaviji po 4. plenumu Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije, ki je bil na Brionih, 1.-2. julija 1966. Na predlog generalnega sekretarja ZKJ Josipa Broza Tita je bila osrednja točka plenuma razprava o »hudih deformacijah v delu Državne varnosti«. V govoru je Josip Broz Tito poudaril, »da ne gre za Državno varnost (UDBO) kot celoto, temveč za posameznike, ki so hoteli prevzeti oblast nad ljudmi, nad Zvezo komunistov in nad družbo«. Vir: Cetrti plenum Centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije: Hude deformacije v delu Državne varnosti«. Delo, Ljubljana 2.7.1966, s. 1 in 2.

sekretarja za notranje zadeve, izvajalec pa socialni delavec Alojz Bizaj.⁵

Brinc: »Tovariš Čerin, povejte nam, kako je prišlo do tega nenavadnega poskusa«?

Čerin: »To ni bila prav moja osebna zasluga. V tistem času je bilo zelo dobro sodelovanje med Inštitutom za kriminologijo in Republiškim sekretariatom za notranje zadeve. Predlog za poskus je dal Inštitut oz. dr. Katja Vodopivec. Jaz sem se za to stvar ogrel in sem tesno sodeloval v načrtovanju in izvajanju poskusa o izvrševanju kazni zapora brez odvzema prostosti. V tistem času sem spremljal vso dostopno literaturo s tega področja. Tako smo se potem zlahka odločili za to raziskavo. Rezultati raziskave pa so nam dali še druge širše pobude. Bistvo poskusa je bilo, da smo obsojence, ki niso bili begosumni, pošiljali na delo v delovne organizacije, ki so te delavce zelo dobro plačale, zato so bili kazenski zavodi zelo zainteresirani za tak način izvrševanja kazni, ker so vedeli, da bodo s tem razbremenili proračun in da bo nekaj sredstev ostalo tudi njim za prosvetno in kulturno delovanje obsojencev«.

Brinc: »Kakšne so bile prednosti takega načina izvrševanja kazni zapora za obsojenca in njegovo družino«?

Čerin: »Prednost je predvsem v tem, da se z izvrševanjem kazni zapora brez odvzema prostosti zmanjša zasramovanje obsojenca, ker ljudje mislijo, da kdor gre v zapor, ostane pokvarjenec. Z novo obliko izvrševanja kazni zapora smo spreminjali mišljenje ljudi, da kdor je obsojen, še ni pokvarjenec. Kasneje pa smo ugotavljali, da se da s pomočjo pedagogov in drugih delavcev na področju izvrševanja kazenskih sankcij obsojence tudi spremeniti, če se do njih pristopi na ustrezen način. V naši takratni praksi smo obiskali kazenske zavode v Jugoslaviji, Belgiji, Holandiji, Franciji in Avstriji. No, to so bili prav gotovo veliki koraki naprej, ki so odpirali pot izvrševanju kazenskih sankcij in naprednim pogledom, da je mogoče obsojence v zaporih obravnavati tudi drugače kot je bila običajna penološka praksa«.

Brinc: »Tovariš Čerin, kakšno je vaše mnenje o zaporih nasploh«?

Čerin: »Mislim, da vodilni ljudje v kazenskem pravosodju, ki so odgovorni za izvrševanje kazen-

skih sankcij, premalo uporabljajo napredne ideje, ki jih omogoča slovenska penologija. Zdi se mi, da je velika škoda, ker smo v preteklosti napravili nekaj hudih napak: tako smo prezgodaj porušili zapore pri sodišču v Ljubljani na Miklošičevi cesti in jih preselili na Povšetovo cesto, v nekdanji oddelek sodne psihiatrije, ki ni mogel pokriti vseh potreb zaporov na Miklošičevi cesti. Druga huda napaka je bila, kar sem že tedaj štel za neprimerno, da smo ukinili stari kazenski popoljševalni dom v Mariboru in začeli graditi nov kazenski zavod na dokaj težavnem terenu v vodi in močvirju na Dobu pri Mirni. Zdi se mi, da koncept postavitve kazenskega zavoda v Dobu pri Mirni ni bil pameten. V zadnjih letih ni čutiti nekih večjih sprememb in napredka pri izvrševanju kazni zapora, tudi na tistih področjih ne, ki jih zakonodaja dovoljuje«.

Brinc: »Tovariš Čerin, vi ste takrat s svojo strokovno ekipo na Republiškem sekretariatu za notranje zadeve postavili temelje kasnejši slovenski penologiji. Ali mislite, da je slovenska penologija v zadnjih 20 letih, odkar ste odšli s tega področja, dosegla še kakšne uspehe in ali bi lahko več dosegla kot je? Vi ste bili takrat v nekaterih rešitvah zelo pogumni«.

Čerin: »Imate prav. Zdi se mi, da se je po mojem odhodu iz pravosodja, še dobro desetletje nadaljevalo s staro prakso, ki smo jo pred dobrimi 20 leti in več uveljavili, potem pa je ta praksa začela pešati. Moram reči, da se pravosodje mogoče včasih preveč oddaljuje od znanosti in napredne prakse«.

Brinc: Tovariš Alojz Bizaj. Bili ste dolga leta zaposleni na oddelku za izvrševanje kazenskih sankcij v Republiškem sekretariatu za notranje zadeve in kasneje v Republiškem sekretariatu za pravosodje. V letu 1967 ste vodili poskus izvrševanja kazni zapora brez odvzema prostosti v obliki organiziranega dela na prostosti. Vi ste izbirali obsojence za poskus in napisali ste končno poročilo o poskusu. Povejte kaj o tem poskusu«.

Bizaj: »Poskus je nastal v času, ko so bili že ustanovljeni odprti kazenski zavodi, kljub temu smo ugotovili, da bi bilo za določeno število obsojencev bolj prevzgojno, če bi prestajali kazen brez prestajanja zapora. Zato je skupina strokovnjakov Republiškega sekretariata za notranje zadeve v sodelovanju z Inštitutom za kriminologijo pripravila poskus izvrševanja kazni zapora brez odvzema prostosti. Za poskus je bilo izbrano manjše število obsojencev v Zaporih v Ljubljani. Omejili smo se na določeno vrsto kaznivih dejanj, za katera so bile obsojencem, ki niso bili povratniki, izrečene krajše zaporne kazni. Obsojence smo zajeli iz območja Ljubljane in bližnje okolice, da so se lahko vsako-

⁵ To je prva predstavitev omenjenega penološkega eksperimenta. Ker bi bilo škoda, da utone v pozabo ta pomemben delček v kratki zgodovini slovenske penologije, navajamo nekaj odgovorov iz intervjuja, ki ga je podpisani opravil 14. 6. 1989 z mag. Miho CERINOM, upokojenim pomočnikom republiškega sekretarja za pravosodje in Alojzem BIZAJEM, upokojenim delavcem v strokovni službi za izvrševanje kazenskih sankcij v Republiškem sekretariatu za pravosodje.

dnevno od doma vozili na delo in nemoteno izvrševali kazen zapora na prostosti. Tako je bilo treba predvsem pripraviti delovna mesta za te obsojence. Z vsakim obsojencem je bil opravljen razgovor, da bi ga seznanili z načinom izvrševanja kazni in da bi spoznali osebnost obsojenca ter ugotovili pripravljenost za sprejem posebnih pogojev takega načina izvrševanja kazni. Istočasno, ko je potekal poskus, smo sodelovali z družino in z delodajalcem obsojenca, kjer je bil prej zaposlen. Ugotovili smo, da so bili s tem načinom izvrševanja kazni zapora zadovoljni sami obsojenci, ker so bili s kaznijo manj prizadeti, pa tudi njihove družine so bile manj prizadete, saj ljudje v okolju sploh niso vedeli, da obsojenci prestajajo kazen zapora. Poskus je pokazal uspeh. Žal je bil omejen le na krajši čas in na majhno število obsojencev.

Brinc: »To je bil eden redkih poskusov v slovenski penologiji. Za poskus je bilo potrebno veliko poguma in zaupanje v obsojence. S poskusom je bil kršen zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, ki kaj takega sploh ni predvidel. Ali mislite, da bi morali biti tudi danes bolj pogumni na penološkem področju?»

Bizaj: »Mislim, da bi glede na tedanje iskušnje glede načina prestajanja kazni brez odvzema prostosti lahko šli v tako prakso še naprej. Danes bi bilo še veliko lažje pripravljati tak način prestajanja kazni, ker so bile tedaj pridobljene določene izkušnje, ki bi jih lahko koristno uporabili tudi v sedanjih pogojih. Čeprav je morda vprašanje zaposlovanja in iskanja delovnih mest za obsojence danes bolj problematično, bi se za manjše število obsojencev vedno lahko našlo delo, če bi bil tak način prestajanja kazni brez odvzema prostosti predviden z zakonodajo.»

V tujini je bila kazenska sankcija »delo v korist skupnosti«, kot nadomestilo za kratko kazen zapora, vpeljana nekaj let po opisanem slovenskem poskusu. Če bi bili v Sloveniji tedaj nadaljevali z začeto prakso in jo uzakonili, bi bili prvi na svetu v uporabi tega nadomestila za kratke kazni. »Delo v korist skupnosti«, kot oblika sankcije za mladoletne in polnoletne storilce kaznivih dejanj, uvaja kazenski zakonik Republike Slovenije, ki bo začel veljati 1. 1. 1995. Kdor se bo ukvarjal z organizacijo in izvajanjem nove kaznovalne sankcije, ne bo mogel mimo izkušenj iz leta 1967. Opisani poskus je dokazal, da lahko tudi praksa prehitava penološko zakonodajo in teorijo. V tem primeru jo je prehitela za 28 let. Sicer pa je bil to zadnji poskus v slovenski praktični penologiji in vprašanje je, kdaj se bo kdo opogumil za kaj podobnega. »Delo v korist skupnosti« je bilo lahko vnesti v kazenski zakonik danes, ko pol sveta

uporablja to nadomestilo za kratke kazni zapora. To res ne predstavlja nobenega poguma. To dejanje pa bi bilo revolucionarno, leta 1967, če bi bili takratni vodilni delavci pravosodja (ki so prevzeli službo za izvrševanje kazenskih sankcij za Čerinom) vedeli za kaj gre v tej zadevi (tudi novi vodja službe je bil prej delavec policije, enako tudi še dva naslednja).

6. Oblikovanje zakonodaje o izvrševanju kazenskih sankcij

V prvi slovenski samostojni zakonodaji o izvrševanju kazenskih sankcij, leta 1978, niso uspela prizadevanja za posodobitev in »evropeizacijo« slovenske zakonodaje, ker je prevladalo prizadevanje po ohranitvi dosežene ravni slovenske praktične penologije. Od številnih pripomb na osnutke predpisov, s katerimi so skušali zakonodajo približati penološkemu dosežku v svetu, je pravosodje sprejelo le nekaj najbolj izsiljenih in številni predlogi so doživeli večjo podporo v skupščinskih odborih poslancev, kakor pri vodilnih delavcih pravosodja in pri upravniki kazenskih zavodov (izjema je bila Dunja Košir, upravnica KPD Ig, ki je največ prispevala k sprejetju določbe o neomejenem dopisovanju obsojencev z družinskimi člani, dočim so določbo o skrajšanju disciplinske kazni iz 30 na 21 dni bolj podprli člani skupščinskih komisij kot pa upravniki kazenskih zavodov). Zato slovenska zakonodaja iz leta 1978 ni bila reforma izvrševanja kazenskih sankcij, ker slovensko pravosodje še ni bilo pripravljeno na globljo reformo in je bilo bolj naklonjeno počasnim korakom brez večjih pretresov. Tako so obsojenci leta 1978 dobili le tri nove pravice (4 obiski mesečno, neomejeno dopisovanje, skrajšanje samice s 30 na 21 dni). Ni pa bil sprejet predlog, da bi se obsojencem delo štelo v pokojninsko dobo. To je bilo urejeno z novim zakonom o invalidskem in pokojninskem zavarovanju in se od 1. 4. 1992 delo obsojencem šteje v delovno-pokojninsko dobo.

Danes⁶ je Slovenija ena izmed evropskih držav z najmanj zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev. Sedanje ugodno stanje na področju kaznovalne in penitenciarne politike je treba ohraniti. Očitno bi Slovenija lahko mirno, varno in demokratično živela tudi s samo 500 obsojenci v kazenskih zavodih, saj število zaprtih oseb ne zmanjša nevarne in nasilne

⁶ Po podatkih kazenskih zavodov je bilo v kazenskih zavodih 15. 11. 1994 228 pripornikov, 588 obsojencev in 28 oseb na prestajanju kazni zapora zaradi prekrška. Tega dne je bilo v kazenskih zavodih 42,4 oseb na 100.000 prebivalcev.

kriminalitete. Današnja slovenska praktična penologija zasluži v mednarodnem merilu priznanje vsaj za majhen delež zaprtih oseb, če si drugih priznanj še ni pridobila. S tem ni rečeno, da ne dosega in presega evropske praktične penologije še na drugih področjih, vendar teh dosežkov penološki delavci še niso znali dovolj predstaviti Evropi, čeprav so bili nekateri dosedanji poskusi zelo uspešni. Kot majhna država ima Slovenija za uveljavitev na penološkem področju samo dve možnosti, da bi jo sploh kdo opazil: ali se pojavi kot kršilka z mednarodnimi akti priznanih pravic zapornikov (v preteklosti je bila na črni listi pogosto Jugoslavija) ali pa se pojavi kot nosilka napredka na penološkem področju z varstvom pravic zapornikov. Samo od penoloških delavcev je odvisno, ali bo Slovenija na penološkem področju še dolgo časa za Evropo predstavljala »Balkan« ali pa si bo pridobila ugled z novostmi in varstvom pravic zapornikov.

7. Temeljna vprašanja v zvezi s penološkim raziskovanjem

V zvezi z raziskovanjem v penologiji je temeljno vprašanje: za koga sploh raziskovati, saj mora raziskovalec vedeti, kdo bobral in uporabljal raziskovalne izsledke. Po današnjih izkušnjah, raziskave nimajo opaznega vpliva na penološko prakso, ker se tisti, ki odločajo, izgovarjajo na javno mnenje, ki ni naklonjeno izboljšavam zaporov in položaja obsojencev. Toda javno mnenje se ne oblikuje samo od sebe in je tudi spremenljivo. Niso samo sredstva javnega obveščanja, ki vplivajo na javno mnenje, temveč se mnenje spreminja tudi z zakoni, saj pravna norma ne odraža le doseženega, temveč tudi zaželeni razvoj na določenem področju. Ker želi zakon urejati dogajanje za naprej, mora biti daleč pred pričakovano prakso, saj jo le tako spodbuja k napredku. Manjša škoda je, če zakon prehitva prakso, kot če podpira zastarelo prakso. Bistvo dobrega zakona je, da vidi daleč naprej, saj le tako lahko kaže pot praksi.

Za raziskovalca na področju penologije je temeljno vprašanje, kako lahko raziskava vpliva na politiko izvrševanja kazenskih sankcij. Raziskovalec mora vplivati na odločitve, saj le na ta način raziskovalni dosežki povrnejo družbene izdatke za raziskovanje. Družba lahko posluje racionalno in učinkovito, samo če upošteva raziskovalne dosežke. Zato je nujno tesno sodelovanje med raziskovalci in vodilnimi delavci na področju izvrševanja kazenskih sankcij. V službi za izvrševanje kazenskih sankcij bi moral biti eden od delavcev zadolžen za prenos do-

mačih in tujih raziskovalnih dosežkov v domačo prakso in zakonodajo.

Raziskovanje v zaporu je polno nevarnosti. Podobno je nočnemu prehodu čez minsko polje: prehod čezenj se lahko konča srečno, ali pa le en nespreten korak povzroči katastrofo. Tako je tudi z raziskovanjem v zaporu. Raziskovalec se lahko prebije do pomembnih spoznanj o dogajanju v zaporu, lahko pa ostane na pol poti, saj ne more obsojencev, še manj pa delavcev prisiliti k sodelovanju v raziskavi. To dejstvo odločilno vpliva na kakovost raziskovalnih dosežkov in s tem tudi na sprejemljivost predlogov in učinkovitost raziskovanja. Izkušnje kažejo, da zlasti pazniki štejejo zapor za zasebno področje, kamor tujci nimajo vstopa, ali so vsaj nezaželeni. Raziskovalcu preti nevarnost tudi od drugih delavcev, ki so ljubosumni nanj, saj opravlja delo, ki bi ga oni sami želeli opraviti, zato čutijo raziskovalca kot vsiljivca, ki ruši njihovo avtoriteto.

Danes je malo znanega o priporočljivem vedenju raziskovalca in njegovi vlogi, ko se pojavlja v zaporu kot oseba, ki ne pripada obsojencem niti osebju zaprta. Edino splošno priporočilo raziskovalcu je, naj igra skromno vlogo in naj prizna svoje nepoznavanje zaporskega dogajanja. Priznati mora odvisnost od zaporskih delavcev in obsojencev. Delavci nimajo radi, da kdo proučuje njihovo delo in življenje, zato so raziskovalcu pripravljene pomagati le izjemoma, če jih vsaj malo zanimajo rezultati raziskave. Kako bo raziskovalec navdušil delavce za svoje raziskovanje, pa je že umetnost, ki jo obvladaš z dolgoletno prakso in dobrimi odnosi z vodilnimi delavci kazenskih zavodov. Delavci bolj cenijo skromnega kot preveč »pametnega« raziskovalca.

Na vprašanje, kako lahko znanost pripomore k spremembam na penološkem področju, ni splošno veljavnega odgovora. Politika na področju izvrševanja kazenskih sankcij se najbolj kaže v zakonodaji in odločitvah uprave za izvrševanje kazenskih sankcij in vodilnih delavcev kazenskih zavodov. Za doseganje političnih odločitev je najpomembnejša dobra priprava predlogov sprememb. Od prve razložitve zamisli do njenega sprejema, uresničitve in prvega ovrednotenja učinka, lahko mine več let. Za raziskovalca je pomembno spoznanje, da v tem postopku ne more ničesar izsiliti, temveč lahko le potrpežljivo čaka na usodo svojih predlogov. Za podporo svojim predlogom ima na voljo le sredstva javnega obveščanja in posamezne politike. Pri tem mora računati tudi na odpore zaradi zavzemanja za kriminalce in zapornike. Zato mora biti previden, da ne prizadene vrednot javnosti, ker je to bolj nevarno zanj in za penologijo, kot če bi bili morda njegovi predlogi začasno zavrnjeni. Danes politiki (kot za-

stopniki ljudstva) bolj poslušajo javno mnenje kot raziskovalce. Na področju izvrševanja zaporne kazni je javno mnenje negativno, ker imajo ljudje negativne izkušnje z odkritim ali nodkritim kriminalom, katerega žrtve so morda bili. Zaradi posploševanja posameznih negativnih izkušenj imajo trajen odpor do prestopnikov.

Politiki, profesionalci na področju izvrševanja kazni in splošna javnost se upirajo prenosu raziskovalnih dosežkov v zakonodajo in prakso. Razlog za odpor je strah pred spremembami, nihče noče tvegati razočaranja, če nove stvari ne bi uspele. Razlog za majhno uporabo raziskav je lahko tudi preveč reformistična ideologija raziskovalcev, saj za upravo radikalne reforme niso sprejemljive in ne izvedljive. Za raziskovalca je pomembno, da ugotovi, kdo najbolj zagovarja obstoječo politiko in koga je treba najprej pridobiti za nove ideje (profesionalce, javnost, posamezne zainteresirane skupine). Raziskovalec se mora zavedati, da imajo poklicni delavci veliko moč, saj imajo v rokah stroko in penološka teorija se lahko odrazi le skozi njihova stališča in delo. Uspeh raziskave je odvisen od tega, koliko so njeni cilji tudi cilji vodilnih delavcev v službi za izvrševanje kazenskih sankcij. Če pri teh prevladujejo prikriti nameni, bo učinek raziskave minimalen. Uspeh raziskave je v pomembni meri odvisen od njene uporabnosti za penološko prakso, zato mora raziskava prikazati koristne posledice za penološko prakso. Rezultati raziskave morajo biti v razumljivi obliki sporočeni oblikovalcem politike. Raziskave, objavljene v strokovni publikaciji, nimajo večjega vpliva na penološko politiko in prakso, saj ostanejo največkrat na mizi kakšnega uslužbenca službe za izvrševanje kazenskih sankcij. Zato lahko višji in nižji uslužbenci v službi za izvrševanje kazenskih sankcij pogosto največ doprinesejo k razvoju penologije, če zavestno ne zavirajo naprednih sprememb, če jih že ne morejo, nočejo ali ne znajo podpirati.

Večina dosedanjih penoloških odločitev je bila sprejeta brez predhodnih raziskav. Le redke raziskave so imele takojšen učinek na penološko prakso. Za končni učinek raziskovanja so pomembne poti, po katerih prihajajo raziskovalni dosežki do tistih, ki odločajo. Te poti so zelo zapletene in se do njih raziskovalec prebije šele po daljšem času, lahko pa jih nikoli ne odkrije, kaj šele uporabi za prenašanje svojih dosežkov v prakso. Raziskovalec je lahko srečen, če rezultati njegovih raziskav sploh kdaj prodrejo do odločujočih dejavnikov.

Vse penološke raziskave doslej niso bistveno spremenile kazenskih zavodov, saj so ti v nekaterih po-

gledih še vedno taki kot so bili na začetku stoletja. Zlasti se premalo spreminja temeljna hierarhična in komunikacijska struktura zapora. Danes se večina vseh odločitev v zaporu nanaša na organizacijo zapora (oborožitev paznikov, uniforme in čini paznikov, red in disciplina, disciplinsko kaznovanje), malo pa na tretman. Za vse zavode je značilna vojaška hierarhična organizacija, ki najbolj preprečuje demokratizacijo v kazenskih zavodih.

Ob težavah penološke znanosti je treba upoštevati tudi krizo v kriminološki znanosti. Tej očitajo neploovitost empiričnih raziskav na področju vzročnosti kriminalitete in neuporabnost diagnostičnih sredstev za ugotavljanje kriminalne osebnosti in napovedovanje kriminalnega razvoja. Posledica takega stanja so na eni strani porušeni odnosi med kriminološko znanostjo in kriminalno politiko, na drugi strani pa je taka kriminologija nekoristna za penološko prakso. Zato je danes varljivo mišljenje, da vemo vse o kriminaliteti. Vemo nekaj o tisti, katere storilci pridejo pred sodišča in v kazenske zavode. Najpogosteje proučujejo obsojence v kazenskih zavodih, ki so hvaležno gradivo za raziskovanje, saj se mu ne morejo izogniti. Znanje o kriminaliteti je nezanesljivo, če so spoznanja pridobljena samo na zaprtih osebah. Doslej nobena raziskava ni dokazala, da so ljudje po zaporni kazni lahko boljši kot so bili prej. V nobeni državi povečanje sredstev za policijo, pravosodje in kazenske zavode ni prispevalo k zmanjšanju kriminalitete, saj imajo države, ki vlagajo največ denarja v to področje, največ kriminalitete. Po drugi strani pa porast števila zapornikov ni odvisen samo od povečanja kriminalitete, temveč je pomembna kaznovalna politika (višina kazni zapora) in politika izvrševanja zaporne kazni (pogojni odpust). Penologija nenehno opozarja, da izgradnja zaporov in obravnavanjem zapornikov ni mogoče zmanjšati kriminalitete, saj zapor ne more odpraviti posledic porušenih družinskih odnosov, slabe vzgoje ter osebnih pomanjkljivosti in socialnih stisk ljudi. Zapor je najdražje in najmanj koristno sredstvo v boju s kriminaliteto. Zato lahko štejemo kot racionalno kriminalno politiko samo tisto, v kateri je zapor predviden le za najtežja kazniva dejanja.

Penologija je le del nacionalne kriminalne politike, ki določa namene kaznovanja in obravnavanja prestopnikov. Danes ni mogoče kaznovati ljudi brez namena. Po drugi strani pa se ni mogoče boriti zoper kriminaliteto ne glede na posledice za ljudi v demokratični družbi. Uporabni so le dosegljivi cilji kaznovanja. Upoštevati je treba majhen vpliv kazenskega sistema na vzdrževanje konformnega vedenja. Kazenski sistem mora temeljiti ne le na ko-

ristnosti in učinkovitosti (preprečevanje kriminalitete), temveč tudi na pravičnosti in humanosti do kršilcev prava.

Danes je pogosto slišati mnenje, da je državni represivni aparat, vključno s kazenskimi zavodi, nemočen pred naraščajočo kriminaliteto. Vendar to ni res iz dveh razlogov: najprej so huda kazniva dejanja redka, poleg tega državno nasilje v obliki zaporne kazni pomaga ohranjati kriminaliteto v sprejemljivih družbenih okvirih. Nasilna kriminaliteta predstavlja manj kot 10 % vse kriminalitete. Današnja kriminaliteta v majhnem delu napada družbeno politično in gospodarsko ureditev in vladajočo skupino. Ob tem zavestno zanemarjamo strukturalno kriminaliteto, ki povzroča največjo škodo, oškodovani pa smo vsi ljudje, ki živimo v določenem družbenopolitičnem sistemu, vendar je ta kriminaliteta nedostopna za praktično kriminološko in penološko obravnavo. Večina kriminalitete izvira iz medosebnih sporov. Kazniva dejanja se izvršujejo za zidovi hiš, zato resneje ne ogrožajo družbenega reda in miru. Najresnejši vzroki kriminalitete danes niso politična nasprotja med ljudmi temveč so ekonomski. Zato državno nasilje ne more zmanjšati drobne koristoljubne kriminalitete večkratnih povratnikov. K občutku nemoči pred kriminaliteto prispeva tudi neuspeh poboljšanja prestopnikov, čeprav kritična penologija nikoli ni dajala upanja, da je mogoče z zapiranjem poboljševati in prevzgjajati prestopnike. Dokler ni splošno sprejetega modela prevzgoje prestopnikov, ni mogoče penološkim delavcem očitati malomarnosti v uporabi resocializacijskega modela. Večina tretmanov je v preiskovanju in noben ni splošno sprejet kot učinkovito sredstvo za preprečevanje povratništva. Povratništvo tudi ni povezano z uporabljenimi sankcijo ali tretmanom. Vsak prestopnik enkrat preneha s kriminalom, ne znamo pa pospešiti procesa »naravnega« opuščanja kriminala. Dokler ni znano, kako naj bi tretman zmanjšal nevarnost obsojenca, ciljev tretmana ni mogoče usmerjati v prihodnost temveč le v sedanost.

Penologija ima dve možnosti: ali vztraja še naprej na idealistični resocializacijski vlogi zapora, čeprav za to ni znanstvene opore (podlaga zanjo je lahko le odpor do neoklasične teorije kaznovanja in nevtralizacije), ali pa se odloči za realistično politiko, ki se zaveda, da zapor ne more reintegrirati človeka v skupnost, dokler je zapor kazni. Obe politiki pretiravata v svojih trditvah, prva, da je, druga, da ni mogoča resocializacija v zaporu, ker ta pušča preveč negativnih posledic, ki ovirajo socialno reintegracijo obsojenca. Danes vemo, da dobrega zapora sploh ni in ga ne more biti. Zato politika socialne reintegracije

ne sme imeti za cilj »boljši zapor«, temveč »manj zapora«. Za socialno reintegracijo je nujno zmanjšati uporabo zapora in skrajšati povprečno trajanje kazni. V zvezi s socialno reintegracijo je treba upoštevati, da pravo ne dovoljuje manipulacije z obsojencem in da ima obsojenec pravico odkloniti tretman. Tretman je priložnost in pravica obsojenca, ne pa obveznost ali vidik zaporske discipline. V kliničnem modelu »nevarnega« stanja prestopnika je treba poleg osebnosti upoštevati vplive družbenih razmer na vedenje, saj se osebna psihopatologija nujno prepleta z družbeno patologijo. To pa povzroča težave v odločanju, ali naj se obravnavanje bolj usmeri na osebnost ali na družbene razmere, ki pogojujejo prestopništvo.

Kriminaliteta je pojav, ki je povezan s pogoji življenja, zato se tudi spreminja s temi pogoji. Kriminaliteta prispeva, če se še tako nenavadno sliši, k normalnemu razvoju družbeno ekonomskega in političnega sistema, morale in prava, odpira novo vedenje, pripravlja spremembe in ustvarja kolektivno zavest o novih vrednotah in morali. Kriminaliteta igra pomembno vlogo v družbenem življenju in ni samo pojav, ki bi ga morali neusmiljeno zatirati. Zato raziskovanje ne le da ne more, temveč tudi ne sme bistveno zmanjšati kriminalitete, kaj šele da bi jo odpravilo.

7. Kaznovalna politika sodišč v Sloveniji (sodišča kot dobavitelj obsojencev)

Predmet penologije je obsojenec. Koliko obsojencev bodo imeli penološki delavci v obravnavi, je odvisno od kaznovalne politike sodišč. Za presojo kaznovalne politike v državi se uporablja podatek o številu obsojenih na nepogojno zaporno kazen. Poleg števila je pomembna tudi višina izrečenih kazni, saj je od te odvisen čas bivanja obsojenca v kazenskem zavodu. Število obsojencev v kazenskih zavodih je odvisno od števila obsojenih na zaporno kazen, od višine izrečenih kazni in od uporabe pogojnega odpusta. Bolj demokratične države imajo manj obsojencev v kazenskih zavodih kot kaznovalno usmerjene.

Iz tabele 1 je razvidno, da se je število obsojenih oseb na zaporno kazen v Sloveniji v obdobju od 1973-1991 med posameznimi leti le malo spreminjalo. Delež nepogojno obsojenih na kazen zapora se je s 3.025 (42,6%) leta 1973 zmanjšal na 1337 (19,6%) v letu 1991. Zmanjševanje deleža nepogojnih zapornih kazni kaže na vse milejšo kaznovalno politiko sodišč. Zato prihaja vsako leto manj obsojencev

Tabela 1: Polnoletne osebe obsojene na pogojno in nepogojno kazen zapora v Sloveniji v obdobju od 1973 do 1991 (*)

Leto	Pogojno in nepogojno obsojeni na zapor	Nepogojno obsojeni za zapor	
	Število	Število	%
1973	7110	3025	42,6
1974	7193	2985	41,5
1975	7370	2615	35,5
1976	7771	2585	33,3
1977	7813	2588	33,1
1978	6830	2128	31,2
1979	5645	1726	30,6
1980	6922	2004	29,0
1981	6831	2011	29,4
1982	7227	2093	29,0
1983	7755	2346	30,3
1984	8180	2256	27,6
1985	8298	2427	29,2
1986	7967	2291	28,8
1987	7206	1866	25,9
1988	7228	2148	29,7
1989	8224	2157	26,3
1990	7265	1637	22,5
1991	6814	1337	19,6

* V statistiki do leta 1973 niso vodili ločenih podatkov o pogojno izrečenih kaznih zapora in denarnih kazni. Vir: Statistički godišnjak Jugoslavije, letniki 1975-1989. Za leto 1989 in 1990 je podatke posredoval Zavod Republike Slovenije za statistiko z dopisom 052-45-10/94 z dne 27.10.1994. Izračune opravil Franc Brinc.

na prestajanje zaporne kazni. Milejša kaznovalna politika je lahko odraz manj težke kriminalitete ali pa spremenjenega odnosa sodnikov do kriminalitete, ki se kaže v nižji kaznovalni usmeritvi oziroma zmanjšanem zaupanju v zaporno kazen. Na ta odnos so lahko vplivale tudi ekonomske in politične spremembe v Sloveniji. Taka kaznovalna politika je skladna z načelom o čim redkejši uporabi zaporne kazni.

Iz tabele 2 je razvidno, da se deleži obsojencev po višini kazni v obdobju od 1980-91 niso bistveno spreminjali, kar kaže na ustaljeno kaznovalno politiko sodišč, ki je posledica trajnejših meril za odmero nepogojne kazni zapora. V opazovanem obdobju so sodišča le izjemoma uporabila kazen 15 let zapora, kazni 20 let pa sploh niso uporabila. Kaznovalna politika sodišč se v tem obdobju ni pomembneje spreminjala. To kaže na izdelana merila sodišč za kaznovanje, ne glede na družbene, politične, gospodarske in druge spremembe v državi. Zato je treba spoštovati neodvisnost in samostojnost pravosodja in mu zaupati, da sodi po zakonu in merilih, ki v največji meri zagotavljajo pravičnost sojenja, kot

temeljni namen kazenskega zakonika. Sedanja kaznovalna politika sodišč je tudi sodobna, saj se izogiba uporabi kratkih kazni zapora in namesto teh uporablja nadomestila. Majhna uporaba dolgih kazni tudi uvršča slovensko pravosodje med naprednejša pravosodja Zahodne Evrope.

8. ZAKLJUČNE MISLI

Evropska penologija napreduje na treh osnovnih področjih: izboljševanje standarda obsojencev v kazenskih zavodih, priznavanje in varstvo pravic zapornikov, zmernejša pričakovanja od kaznovanja in tretmana. Na teh področjih se bo morala Slovenija hitreje in bolj delotvorno vključevati v evropska dogajanja. Čeprav je slovenska penologija že danes bližja evropski kot bivši jugoslovanski, še vedno zaostaja za evropsko vsaj 10 let. S posodobitvijo zakonodaje in prakse bi slovenska penologija ta zaostanek lahko premostila v prihodnjih 5 letih.

Za Slovenijo bo v prihodnje premalo, če bo samo prevzemala tuje penološke izkušnje, saj je sposobna Evropi tudi kaj pokazati in ponuditi svoje penološke modele. Potrebno bo veliko strokovnega dela, če bomo hoteli tujino prepričati, da tudi majhna država lahko kaj prispeva v evropsko zakladnico penološkega znanja.

Težišče penološkega raziskovanja v prihodnosti bo na posodobitvi in prilagajanju zakonodaje in prakse evropskim standardom. Zato bo nadaljnje penološko raziskovanje uporabno (aplikativno) in bo še nekaj časa bolj preverjanje tujih modelov ter njihovo prenašanje v slovenski prostor kot oblikovanje novih penoloških modelov. Težišče slovenske penologije bo na širjenju tujega znanja, njegovem teoretičnem in praktičnem preverjanju ter prilagajanju slovenskim potrebam. Tuje znanje bo temelj za razvijanje domačega znanja. Izbor, spoznavanje, razumevanje, pridelava, zavračanje ali sprejemanje tujega znanja je strokovno zapleten proces, ki zahteva telesni in duševni napor.

Kdor se ukvarja s penološkimi problemi, prej ali slej spozna, da je obravnavanje ali celo spreminjanje človekove osebnosti zamotan proces, ki zahteva od spreminjevalcev veliko človečnosti, saj je ta, v intimnih osebnih stikih s spreminjanci, odločilnega pomena: znanje, strokovna usposobljenost in praktične izkušnje so le orodje za spreminjanje človeka. Čeprav se kriminaliteta kaže kot enoten pojav in prestopniki kot enotna skupina, je vsak prestopnik svojstvena biološka, psihološka in socialna enota, pogosto gre pri prestopnikih za posamezne

Tabela 2: Polnoletni obsojenci po višini izrečene kazni zapora v Sloveniji v obdobju od 1980-1991

Višina izrečene kazni	Število izrečenih nepogojnih kazni zapora po posameznih letih v obdobju 1980-1991 (*)											
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Do 1 mes.	199	197	203	213	248	213	125	141	135	189	104	90
%	9,9	9,7	9,7	9,1	11,0	8,8	5,5	7,6	6,3	8,8	6,4	6,7
Nad 1-2 mes.	305	247	228	264	275	287	245	209	177	199	170	84
%	15,2	12,3	10,9	11,2	12,2	11,8	10,7	11,2	8,2	9,2	10,4	6,3
Nad 2-3 mes.	269	273	413	306	328	275	312	230	403	269	226	162
%	13,4	13,6	19,8	13,0	14,5	11,3	13,6	12,3	18,8	12,5	13,8	12,1
Do 3 mesece	773	717	844	783	851	775	682	580	715	657	500	336
%	38,6	35,9	40,6	33,5	37,7	31,9	29,8	31,1	33,3	30,5	30,5	25,1
Nad 3-6 mes.	476	485	460	587	539	607	577	428	518	490	372	410
%	23,7	24,3	22,1	25,0	23,9	25,0	25,2	22,9	24,1	22,7	22,7	30,7
Do 6 mesecev	1.249	1.202	1.304	1.370	1.390	1.382	1.259	1.008	1.233	1.147	872	746
%	62,4	60,3	62,7	58,6	61,6	57,0	55,0	54,0	57,4	53,2	53,3	55,8
Nad 6-12mes.	333	342	355	398	365	408	462	323	398	382	257	333
%	16,6	17,1	17,0	17,0	16,2	16,8	20,2	17,3	18,5	17,7	15,7	24,9
Do 1 leta	1.582	1.544	1.659	1.768	1.755	1.790	1.721	1.331	1.631	1.529	1.129	1.079
%	79,0	77,4	79,8	75,6	77,8	73,8	75,1	71,3	75,9	70,9	69,0	80,7
Nad 1 leto	421	451	421	571	501	634	570	535	518	628	508	258
%	21,0	22,6	20,2	24,4	22,2	26,2	24,9	28,7	24,1	29,1	31,0	19,3
Nad 1-2 leti	206	265	228	301	294	360	322	303	290	287	351	127
%	10,2	13,2	10,9	12,8	13,0	14,8	14,1	16,2	13,5	13,3	21,4	9,5
Nad 2-3 leta	84	77	72	139	78	129	89	101	112	154	105	58
%	4,1	3,8	3,4	5,9	3,5	5,3	3,9	5,4	5,2	7,1	6,4	4,3
Do 3 let	1.872	1.886	1.959	2.208	2.127	2.279	2.132	1.735	2.033	1.970	1.585	1.264
%	93,5	94,5	94,2	94,4	94,3	94,0	93,1	93,0	94,6	91,3	96,8	94,5
Nad 3 leta	131	109	121	131	129	145	159	131	116	187	52	73
%	6,5	5,5	5,8	5,6	5,7	6,0	6,9	7,0	5,4	8,7	3,2	5,5
Nad 3-5 let	86	71	79	75	66	94	104	92	75	133	28	53
%	4,2	3,5	3,7	3,2	2,9	3,9	4,5	4,9	3,5	6,2	1,7	4,0
Do 5 let	1.957	1.957	2.038	2.283	2.193	2.373	2.236	1.827	2.108	2.103	1.613	1.317
%	97,8	98,1	98,1	97,7	97,3	97,9	97,6	97,9	98,1	97,5	98,6	98,6
Nad 5-10 let	43	36	35	45	53	43	50	31	35	50	18	17
%	2,1	1,8	1,6	1,9	2,3	1,8	2,2	1,7	1,6	2,3	1,1	1,3
Nad 10-15 let	2	2	7	10	9	7	5	8	6	4	5	2
%	0,1	0,1	0,3	0,4	0,4	0,3	0,2	0,4	0,3	0,2	0,3	0,1
15 let	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	1	1
20 let	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SKUPAJ	2.003	1.995	2.080	2.339	2.256	2.424	2.291	1.866	2.149	2.157	1.637	1.337
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izračune opravil Franci Brinc. Vir: Kazenska sodna statistika, Zavod SRS za statistiko, Ljubljana: za leto 1980, s. 36 in 38; za leto 1981 s. 34 in 36; za leto 1982 s. 37 in 49; za leto 1983 s. 34 in 48; za leto 1984 s. 36 in 48; za leto 1985 s. 32 in 42; za leto 1986 s. 30 in 66; za leto 1987 s. 30 in 64; za leto 1988 s. 30 in 62; za leto 1991 s. 27 in 61. Za leto 1989 in 1990 je podatke posredoval Zavod Republike Slovenije za statistiko z dopisom 052-45-10/94 z dne 27.10.1994.

tragične usode ali celo življenjske tragedije. Zato bi moralo biti izvrševanje kazenskih sankcij naravno na človekove potrebe, težave in stiske med preostanem kazni in po prestani kazni.

Vpliv raziskovanja na penološko prakso je povezan s kakovostjo komunikacij med raziskovalci in upravnimi delavci. To je pomembno še posebej v majhni deželi kot je Slovenija, kjer o ključnih penoloških vprašanjih odloča razmeroma majhen krog oseb, ki so v stalni medsebojni povezavi z raziskovalci. Oboji imajo nenehno vpogled v aktualne penološke probleme. Poleg formalnega sodelovanja je pomembna še neformalna izmenjava mnenj

med temi osebami. To pa povečuje zapletenost določanja vpliva penološkega raziskovanja na penološko prakso, saj so poleg formalnih predlogov raziskav lahko pomembni tudi osebni stiki med raziskovalci in upravnimi delavci na področju izvrševanja kazenskih sankcij.

Penološki delavci so najpomembnejša vez med penološko teorijo in prakso, saj oblikujejo in usmerjajo notranjo in zunanjo politiko na področju izvrševanja kazenskih sankcij. Na penoloških delavcih temelji ves sistem izvrševanja zaporne kazni. Delavci oblikujejo življenje v zaporu in skupaj z obsojenci ustvarjajo družbeno vzdušje v zavodu. Bolj

ugodno vzdušje napravi penološko delo prijetnejše in lažje. Življenjska vedrina in ugodno počutje se z delavcev prenaša na obsojence. V tem je tudi terapevtska vrednost ugodnega družbenega vzdušja v kazenskem zavodu.

Penologija namenja pozornost penološkim delavcem zaradi njih in njihovega počutja, pa tudi

zaradi počutja obsojencev, ki prihajajo v zavode, pa jim delavci zaradi lastnih težav ne morejo nuditi tistega, kar bi jim po svojih osebnih, strokovnih in stvarnih možnostih lahko nudili. Pri tem so enako kot znanje in izobrazba pomembne lastnosti penoloških delavcev ter njihov občutek za človeka, čeprav je to obsojenec.

Achievements and difficulties of penology in Slovenia

Brinc Franc, L.L.D. Senior Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

The article presents some of the theoretical and practical achievements and difficulties of penology and points to its dependence on socio-political conditions in a state. The paper is based on the theoretical findings and experiences of penological research conducted in Slovenia.

It seems that penological research exerts only a small influence on the relevant legislation and practice. Ways of transfer of theoretical findings to practice are complicated and depend on the relationship between researchers and the leading officials of the service for the implementation of penal sanctions. Penology is knowledge about the treatment of people. Since interpersonal relations between correctional officers and inmates cannot be prescribed by any legal norm, too great a reliance of penology on legislation can prove unnecessary or even detrimental.

Slovene penological research will in future be focused above all on the harmonization of Slovene legis-

lation and practice with European standards and on the creation of appropriate penological models. In the meanwhile, Slovenia can already offer Europe its progressive models of treatment of convicts.

Correctional officers are the most important link between penological theory and practice, so penology devotes special attention to them. The question of whether a prison is good or bad depends mainly on correctional personnel, above all on the leading staff. Neither legislation nor theory have any decisive impact on the treatment of convicts. It seems that the human properties of correctional workers and their feeling for a convict as a human being are in fact much more important than knowledge.

Key words: penology, research, application in practice, corrections, legislation, Slovenia

UDC 343.8.001.4(497.12)